

A magyar királynék régi jogai.*

Írta: Máday Andor.

Tekintettel a magyar jogtörténetre szükségesnek tartottam, hogy a magyar királynék és királynők jogait külön fejezetben tárgyaljam, miután a királynéi jogok a múltban a magán- és a közjog keverékét képezték.

A királyság Magyarországon éppúgy, mint a külföldön, fennállásának első századaiban félig közjogi, félig magánjogi intézmény volt.

Ugyanez áll a magyar királynék által gyakorolt jogokra is. E jogokban a 'közjogi elvek mellett a magánjogi elem is fontos szerepet játszik, és számos esetben, midőn a királyné közigazgatási, bíraskodási stb. funkciókat teljesít, eljárása nem a közjogon alapul, hanem a 'magánjogba tartozó birtokjogon, melyhez különvagyon szerzése, ajándék. hitbér vagy hozomány címén jutott.

I. A magyar királynék régi magánjogai.

A magyar királynék magánjogáról és főleg házassági vagyonjogáról szólva, csakis a régi magyar királynék jöhetnek tekintetbe, miután a ma fennálló joggyakorlat a király és a királyné speciális magánjogi és vagyonjogi viszonyait minden tekintetben kivonja a nemzeti jog behatása alól.

A mi a magyar királynéknak a múltban elfoglalt jogállását illeti, megállapítható, hogy a jogállást már az Árpádok idejében ugyanaz az alapelv jellemezte, amely ma a magyar házassági jog egyik sarkételét képezi, t. i. hogy a feleség megnyeri férje címét és rangját, de ennek gyámi hatalma alá nem kerül, hanem saját ügyeit önállóan intézi.

A magyar királynék régi jogaiban jelentkező magánjogi elemeket röviden a következőkben sorolhatjuk fel.

1. A királynék birtak különvagyonnal, amelylyel már férjük életében szabadon rendelkezettek. Így történelmünk és törvényeink tanúsága szerint voltak külön »királynéi városok«. Királynéi városokról már Róbert Károly idejében szólnak törvényeink, így pl. az 1342-iki 111. és XIX. cikkek és Zsigmond idejéből az 1435-iki XV. t.-c. — Ezenkívül kétségtelen, hogy ezen elnevezés alatt értették a 8 bányavárost.

E városokat a királynék maguk igazgatták, kezelték, adóztatták.

A »királynéi városokon« kívül egyéb királynéi javak is voltak. Décsy azt állítja, hogy az 1518-iki XIV. t.-cikkben említett királyi konyhai jószágok ((bona »Coquinae Regiae Majestatis«) szintén királynéi javak voltak.

A (magyar királynék birtokjogaikat a Habsburgház uralomra jutásával elvesztették, amennyiben I. Ferdinánd a két özvegy királynétól: Máriától (Lajos özvegyétől) és Izabellától (János özvegyétől) visszavett birtokokat kamrajavakká tette és így a királyi javak tömegébe olvasztotta.¹

2. A hozomány és hitbér adása a magyar királyi családban éppen úgy dívott, mint a nemességnél.

3. Az özvegy királyné vagyonjoga rendesen abból állott, hogy házassági különvagyonán kívül mind-

* Máday: »A magyar nő jogfai a múltban és jelenben« c. könyvéből. Atheneum kiadása, Budapest. Ara: 3 korona.

¹ L. Décsij i. m. 134., 133., 142. lapok.

ama birtokokat, melyekhez halálesetre szóló ajándékozás, hozomány vagy hitbér útján jutott, megtartotta, vagy birtokba vette s ezenkívül az »özvegyi jognak« megfelelően férje birtokainak kisebb-nagyobb részét haláláig haszonélvezte. E vagyoni természetű jogok gyakorlása a velük kapcsolatos közigazgatási, sőt közjogi funkciók által sokszor igen széles hatáskört biztosított az özvegy királynénak, ami az új király és az özvegy királyné között gyakran érdekösszeütközéshez vagy hatásköri konfliktushoz vezetett. Az ilyen konfliktusok elkerülését vagy megoldását célozta az özvegyi jogoknak eleve készpénzben való megállapítása, vagy utólagos megváltása készpénzzel. Példa erre II. Endre végrendekezése, amely szerint a király özvegyének, Beatrix-nak egyszersmindenkorra 5000 márkát s ezenkívül évenként 1000 márka járadékot, vagyis az akkori összes királyi jövedelmek $\frac{1}{8}$ -át rendelte özvegyi járandósággul, természetesen a királynét már férje életében megillető »királynéi javaknak« birtokában való meghagyása mellett.

II. A magyar királynék régi közjogai.

Az uralkodócsaládhoz tartozó nő kétféle módon juthat közjogi szerephez: mint királynő és mint királyné.

A) Királynők.

A nők uralkodói jogképessége szempontjából az európai alkotmányokat két csoportba oszthatjuk. Az alkotmányok egy része a sáli frankok törvényét követve, a nőt képtelennek tartja az uralkodói jogok gyakorlására. A másik csoport ellenben a nőt az uralkodásra képesnek és jogosultnak tartja. Vajjon melyik csoportba tartozik a magyar alkotmány, ez most a kérdés.

Ha az 1723. évi I. és II. t-cikkekre hivatkozva megállapíthatjuk, hogy mai alkotmányunk értelmében a nő a legmagasabb közjogi funkciók és politikai jogok gyakorlására képes, és hogy ennél fogva hazánk a második csoportban felsorolt államok közé tartozik, viszont meg kell jegyeznünk azt is, hogy az elv gyakorlati megvalósítását illetőleg, a trónöröklésben a finemű leszármazók ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében elsőbbséggel bírnak. Am a mai trónutódlási jog nem nemzeti eredetű: keletkezését az uralkodócsalád egyéb országainak joga befolyásolta; lásuk tehát a régi, a nemzeti talajból fakadó hazai jogot!

Magyarország az Árpádok kihaltával király választó országgá lett. Vajjon királyválasztó őseink azon a véleményen voltak-e, hogy a nő alkalmatlan, képtelen a korona viselésére? Ellenkezőleg. A király választó magyar nemzet választásában lehetőleg respektálta az örökösödés elvét; ezért nevezik történészeink és közjogászaik közül többen a vegyesházbeli királyok uralta Magyarország alkotmányát az örökösödési rendbe oltott királyválasztásnak. Nos, a királyválasztó, de választásában az örökösödés rendjéhez szívesen ragaszkodó magyar nemesség, amely akkoriban a nemzetet képviselte, két ízben választott nőkirályt: előbb Nagy Lajos leányát Máriát, majd utóbb Zsigmond leányát Erzsébetet.

Ha már most ennek, a magyar nők politikai jogai szempontjából nagy horderejű joggyakorlatnak okát

² De nem feltétlenül! — Példa rá I. Ulászló megválasztása szemben Albert és Erzsébet fiával, a későbbi V. Lászlóval szemben.

keressük, könnyű rátalálnunk ez okra. A felemlített két XIV—XVI. századbéli királyválasztás határozatai éppúgy, mint az idegen befolyással számot vető 1723. évi I. és II. t-cikkék nem egyebek, mint egy ősi magyar magánjogi elvnek: a fiúsításnak a közjogba való átültetései. Tényleg finemű leszármazó híján, tehát a fiúsítás elvének alkalmazásaképpen választotta a nemzet királyáivá Máriát és Erzsébetet s ugyanezen elvet iktatta törvénybe, midőn a *pragmatica sanctio*t magáévá tette.³

Am a fiúsítás elvének a trónutódlási jogba való belevitele még nem meríti ki a magyar nemzetnek a nők uralkodói joga érdekében tett intézkedéseit. Nőnek uralkodóvá választásával a fiúsításon kívül még más formában is találkozunk, és pedig Erdélyben. A magyar jogfelfogás és a nemzeti jogfejlődés szempontjából Erdély alkotmánytörténete különös figyelmet érdemei, tekintettel arra, hogy a nagyfejedelemség jogrendszerében — ősi írott alkotmány törvények híján — a nemzet közvéleménye könnyebben juthatott önállóan érvényre, mint Magyarországon. Nos, Erdélynek' is volt két nőuralkodója: Zápolya özvegy Izabella, aki jogilag a fiával osztotta meg az uralkodást, és Brandenburgi Katalin, akit a nemzet akarata mint Bethlen Gábor özvegyét juttatott trónra.⁴ Főképpen Katalin megválasztása és fejedelemsége cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy őseink a nőt nem tekintették politikailag cselekvésképtelennek, hanem hogy ellenkezőleg a közjogilag annyira fontos, a nemzet sorsát intézői uralkodói hatáskör betöltésére éppen olyan alkalmasnak találták, mint a férfit.⁵

B) Királynék.

1. Mielőtt a királynék valóban közjogi jellegű jogkörévei foglalkoznánk, kénytelenek vagyunk átmenetképpen egy olyan jogcsoportról szólni, amelyben a közjogi elemen kívül még a magánjogi elv is fontos szerepet játszik. E jogcsoportot a hűbéri jellegű jogok képezik.

A hűbérrendszer, amely Magyarországon az ősi-ség intézménye által valósult meg, a közjogi és a magánjogi elvek vegyülete volt s lényegében abból állott, hogy az ingatlan magántulajdonnal közjogi vagy legalább is közigazgatási kötelemlék és jogok voltak egybekapcsolva. A királynék hűbéri jellegű jogai közé tartozott többek között a bandérium-állítási kötelezettség és a kegyúri jog.

Ezenkívül a magánjogból a közjogba átmenetül szolgáló jogi intézmények között említhető még a királynék örökös főispánsága is. Fejes János szerint a

³ Magyarországnak ekképpen a fiúsítás elve alapján három királynője volt: Mária (1382-1395), Erzsébet (1437-1439) és Mária Terézia (1740-1780).

⁴ Katalint még férje életében s ennek kívánságára választották 1626-ban fejedelemmé. A trónra 1629. nov. 25-én lépett. j

⁵ A teljesség kedvéért még a királynők férjeinek társuralkodói szerepéről kellene itten szólnom. Legjellemzőbb a társuralkodó jogi helyzetére nézve az 1741. évi IV. t-a, amely lothringeni Ferenc-et, Mária Terézia férjét tette társuralkodóvá. E törvényből kitűnik, hogy inkább a királyi adományozásáról, mint uralkodói jogokról volt szó. A törvény 5.§-a kimondja, hogy a legfőbb hatalom, kiváltságok osztogatása és más felségi jogok ezentúl is csak a királynőt illetik. Dacára ennek a korlátozásnak, a törvény még megállapítja, hogy a társuralkodás csakis addig tarthat, amíg ez a királynőnek tetszik (2. §.) s külön kiköti, hogy Ferenc társuralkodása a jövőben precedensül nem szolgálhat.

magyar királynék régente Mosón vármegyének örökös főispánjai voltak. Megerősíti ezt Timon Ákos azon adata, hogy V. Károly nővére Mária, II. Lajos neje, Mosón vármegye főispánja volt.

2. De lássuk már most a magyar királynéknak valóban közjogi jellegű hatáskörét és funkcióját.

A Magyar királyné jogállása legutóbb az 1900. évi XXIV. t.-c. parlamenti tárgyalása alkalmával foglalkoztatta törvényhozásunkat, midőn egyes szónokok rámutattak arra, hogy a régi magyar jog az u. n. morgonatikus házasságokat nem ismerte, s hogy régi jogunk szerint a király neje a házasság által — ipso facto — királyné lett. Ezt a jogtörténeti tételt a magunk részéről a következőképpen is formulázhatjuk: király és a neje között a házasságkötés formájában létrejött magánjogi aktus a király nejére nézve — eo ipso — közjogi következményekkel járt.

Melyek voltak azok a közjogi funkciók és politikai jogok, amelyek a király nejét megillették, amelyek őt tulajdonképpen királynévá tették, ez most a kérdés. Válaszképpen egyenként fogom felsorolni a magyar királynék fontosabb közjogait.

a) Koronázás. A régi magyar királynékat ugyanúgy koronázták, mint a királyokat

A királynét úgy mint a királyt, az esztergomi primás koronázta, s ez a jog csak később szállt a veszprémi püspökre, mint a királyné kancellárjára.

b) A királynét úgy mint a királyt, a magyar szent koronával és pedig a koronának a fejére tételével — nem pedig a vállán — koronázták.

c) A királyné koronázása alkalmával — úgy mint a király koronázási esküt tett, melyben az ország szabadságának, a nemesség jogainak és kiváltságainak védelmét ígérte. Erre nézve Erzsébet királynénak, V. István nejének és Kun László anyjának egy okiratában olvassuk: »A korona fejünkre tételének napján esküvel Igértük...« Említést tesz a királyné koronázási esküjéről Berzeviczy is, midőn Mátyás nejének, Beatrix-nak koronázását írja le.

A királyné koronázásának felsorolt három jellemző vonása, de különösen az eskütétel a nőjog szempontjából óriási jelentőséggel bír, mert azt bizonyítja, hogy a magyar királyné jogállása alkotmányjogi jelleggel bír, a király hitvese férjének politikai jogaiiban, szóval magában az uralkodásban osztozott. (Ezt egyébként lejjebb látni fogjuk.)

Ma a királynék mindezen jogai a minimumra vannak redukálva. A Habsburgház trónrajutásával a királynékat egyenjogúsító nemzeti tradíció véget ért, hogy a külföldről jövő jogszokásoknak adjon helyet.

A királynét újabb jogunk szerint nem a szent koronával, hanem az u. n. házikoronával koronázzák, ezt a házikoronát a veszprémi püspök helyezi a királyné fejére, a primás pedig csak a királyné vállát érinti meg a szent koronával. Végül a királyné koronázási esküje egészen elmaradt.

A koronázás ezen új formájában, amelyet a habsburgvárosi királyok honosítottak meg, pusztán formasággá vált, s közjogi jelentőségét teljesen elvesztette.⁶

b) Udvartartás. A régi magyar királynéknak rendszeres udvartartásuk volt, melyet reginatus-nak neveztek. A királyné udvartartása közjogilag hasonló jelentőséggel bír, mint a királyé, s a nádor, valamint

⁶ Marczali (Ung. Verfassungsrecht, 67. lap) joggal mondja ugyan a mai koronázási aktusról: »Die Königin wird gekrönt, ohne dass sie dadurch Anteil an der Staatsgewalt gewönne«, de elfelejti, hogy nem mindig volt ez így!

a bán kivételével! ugyanolyan méltóságokból állott, mint a királyi udvartartás. A királyné udvarát képezték: a királynéi országbíró (kiról az Arany Bulla 30. c. tesz említést), továbbá a tárnok, ajtónálló, pohárnok, asztalnok és lovászmester, kiket a Hármaskönyv az ország zászlócai közé sorol. (I. 94. A. 2. §.)

Az udvartartással kapcsolatban volt a királynéknak külön kancelláriájuk (kabinetirodájuk), melynek élén a veszprémi püspök, mint cancellarius állott, aki a királyné adományait szokta aláírni, illetve ellenjegyezni. Voltak ezenkívül a királynéknak mindenrendű hivatalnokai ügyeik vitelére, a királyné uralma alatt álló országrészek, valamint birtokaik igazgatására. A királynéknak saját gyűrűjük és pecsétjük volt, amelyek a királynéi rendelkezések hitelességének bizonyítására szolgáltak.⁷

A magyar királyné udvartartása a Habsburgok trónrajutásával, I. Ferdinánddal teljesen megszűnt.

c) Uralkodás. Az eddigiekből szükségképpen folyik a következtetés, hogy a magyar királynék az uralkodásban aktív részt vettek. Fentiek alapján ez érthető is. Sem a zászlósból összeállított udvartartás nagy apparátusára, sem a királyné koronázási esküjére nincsen szükség, ha a királyné uralkodói jogokkal nem bír. Királynéi hatalom és uralom híján a királyné koronázási esküjének nem lett volna semmi értelme, sőt ez az eskü nem is keletkezhetett volna. A királyné uralkodói jogai főképpen kétféle módon: az adományozás⁸ és a bíraskodás⁹ útján jutottak érvényre. Hogy ezen jogokkal a királynék ritkábban és szűkebb körben rendelkeztek, mint a királyok, ez magától értetődő, de az elvet magát nem érinti. Nem az uralkodói jogok természetében, hanem csakis azok tágabb, illetve szűkebb terjedelmében állott a régi magyar királyok és királynék hatásköre közötti különbség,¹⁰ úgy, hogy lényegében el kell fogadnunk Décsynek, a magyar királynék XVIII. századbeli biográfusának véleményét: »A' magyar királynék olly jussal uralkodtanak, mint a' király férjek.«

d) Az özvegy királynék közjogi hatásköre. A régi Magyarország özvegy királynéinak jogállásában teljes mértékben érvényre jut az a közfelfogás és az a szellem, mely az özvegyek helyzetét a magyar magánjogban szabályozta. A magánjogról szólva volt alkalmunk rámutatni arra, hogy a magyar özvegy — a gyámság jogától eltekintve — majdnem minden téren a férfival egyenjogú. Ugyanez az elv érvényesült a királyi özvegyek jogait illetően is, mindazonáltal azzal a nőnek kedvező különbséggel, hogy a kiskorú trónörökösnek többnyire az özvegy királyné volt a gyámja.

⁷ A legrégebb megőrzött királynéi pecsét Fennéné, III. Endre nejéé; másolatát Baernkopf közölte. — A királyné pecsétgyűrűjéről az 1525. évi III. t.-c. szól.

⁸ Baernkopf szerint (i. m. 9. lap) »Reginae... fecisse donationes, et sub sigillo suo, etiam duplici, privilegio dedisse, aut confirmare reperiantur.« Hogy példát is idézzünk: Mátyás neje, Beatrix birtokokat, regáliákat, sőt püspökséget is adományozott. (LL. Décsy i. m. 109. lap és Berzeviczy i. m. 220. lap.)

⁹ L. Timon i. m. 194. lap, továbbá Balog Szidónia: A magyarországi zsidók kamaraszolgátsága, Budapest, 1907., 67. lap (»Az országos zsidóbíró határozata ellen a királynéhoz lehetett fellebbezni«).

¹⁰ A Mrály és a királyné személyének a törvény, előtt egyenlő szentségét bizonyítja Szent István Mrály törvényeinek »felségértési paragrafus« is (II. könyv 51. cikk), amely »a király és a királyné elleni összeesküvésről, szólna, a királyné személyét és tekintélyét a királynéval egyenlő mérvben védelmezi.

De az özvegy királyné közjogi hatásköre legkevésbé sem volt a trónörökös személyét illető gyári teendőkre korlátozva. Hol a gyámi teendőkkel kapcsolatban, hol azoktól függetlenül az özvegy magyar királynét még egy sokkal messzebbmenő, s forma szerint általánosabb jelentőségű közjog is megillette: az uralkodás joga. Ez abból állott, hogy az özvegy mindazokat a királynéi jogokat, melyeket a koronázás alkalmával és házasságával szerzett, továbbra is megtartotta, s az új király trónralépte dacára teljes mértékben gyakorolta. Oly esetekben, midőn a hatalom, melyet az özvegy királyné az új király trónralépte dacára megtartott, az ország tekintélyes részére terjedt ki, ekképpen valóságos társas uralkodás jött létre, úgy, hogy a hatalom¹¹ az új király és az özvegy királyné között éppúgy megoszlott,¹² mint pl. a király és az »ifjabb király« közt. így uralkodott pl. Sz. István özvegye Gizella, Péterrel együtt és Nagy Lajos özvegye Erzsébet leányával, Máriával együtt. Hasonlóképpen előfordult az az eset is, hogy az özvegy királyné a királyválasztást megelőző interregnum alatt teljes hatalommal uralkodott. Erről törvényes emlékeink is vannak. Hogy csak egy példát említsek: az 1527. évi IV. t.-c. kimondja, hogy Mária királynénak Lajos király halála után tett adományai »hatályosak és érvényesek legyenek.«

Összefoglalva már most a fentieket, a magyar királynék politikai jogállását a következőkben jellemezhetjük:

1. A magyar királyné nem volt alattvalója férjének, hanem uralkodótársa.

2. A magyar királynék kiváló közjogi szerepe majdnem egyedül áll az európai népek jogtörténetében. Más államokban is találunk hasonló intézményeket, de a nőknek biztosított jogok tekintetében a legritkább esetben közelítik meg a magyar jogot. így pl. a római és a német császárnékat,¹³ a francia királynékat,¹⁴ szintén koronázzák, de sohasem oly ünnepélyességgel, mint férjüket. Esküt nem tesznek! H külföldön királynék megkoronázása formalitás, disz, tisztesség, nálunk jogintézmény, amely a nemzeti szellemmel való szoros összefüggése folytán közjogunknak századokon át integráns része.

De éppen a magyar jognak a nyugateurópaiktól való eltérése magyarázza meg régi jogunk letűnését. Nyugatról jött királyaink, a Habsburgok e tekintetben a maguk ősi szokásaihoz ragaszkodtak és így a náluk ismeretlen királynéi jogokat eltörölték.¹⁵

¹¹ »Anyakirályné«, »regina major«, »regina senior«.

¹² Így pl. Nagy Lajos az Arany Bullát anyja: Erzsébet akaratából, illetve beleegyezésével erősítette meg.

¹³ L. Heumannus: Commentarii de re diplomatica imperatricum angustarum et reginarum Germaniae, Nürnberg 1749., 18. és köv. lapok.

¹⁴ L. de Girard Bernard: De l'état et succes des affaires de France, 1611., kivonatban ismertette Condorcet: Bibliothèque de l'homme public c. gyűjteményében, Paris, 1790., tome III., 62-63. lapok és Franklin: La vie privée d'autrefois, 141. lap.

¹⁵ Új intézmény a Habsburgok alatt a királynéi jogok tekintetében csak egy keletkezett: a nemzeti ajándék, amelyet a királyné — éppúgy mint a király — a koronázás alkalmával kap az országtól II. Mátyás ideje óta. (V. ö. 1867. évi V. t.-c.)